

Seksuele en generationele differentie in de 21ste eeuw

Nieuw feministisch materialisme als non-dualistische feministische epistemologie

Iris van der Tuin

Dit artikel brengt het 'nieuw feministisch materialisme' in kaart.¹ De term nieuw feministisch materialisme is in de jaren negentig van de vorige eeuw geïntroduceerd door Rosi Braidotti. Deze hedendaagse feministische epistemologie is geïnteresseerd in de manier waarop fysieke en lichamelijke materie actief participeert in processen van betekenisgeving en kennisproductie. Als zodanig is het een reactie op het linguïstische paradigma in de feministische theorie, waarvan het werk van Judith Butler de apotheose vormt (Colebrook, 2004). Het artikel bespreekt nieuw feministisch materialistische inzichten in het 'materieel-semiotische' (Haraway, 1988, p. 595) en in 'natuurculturen' (Haraway, 2004) alsmede de generatiepolitiek van degenen die het nieuw feministisch materialisme ontwerpen. Ik zal beargumenteren dat het nieuw feministisch materialisme in twee opzichten non-dualistisch is: materialiteit en taligheid worden geconceptualiseerd als 'intra-actief' (Barad, 2007, p. 33), net zoals de relatie tussen hedendaagse feministische theorie en de theorieën van de zogeheten voormoeders van het vakgebied Vrouwen- en Genderstudies (zie ook Van der Tuin, 2009 en Van der Tuin, 2010). Bovendien laat ik zien op welke gronden gesteld kan

worden dat non-dualisme voordelig is voor de toekomst van Genderstudies.

Nieuw feministisch materialisme is een feministische epistemologie die volop in de belangstelling staat (zie onder andere Ahmed, 2008; Alaimo & Hekman, 2008; Braidotti, 2000; Cheah, 1996; Davis, 2009; Fraser, 2002; Hekman, 2010; Rahman & Witz, 2003; Rossini, 2006; Sheridan, 2002; Squier & Littlefield, 2004; Van der Tuin, 2008; Van der Tuin & Dolphijn, 2010). Dat ik er nu een artikel aan wijd, wil zeggen dat het nieuw feministisch materialisme zowel mijn object van onderzoek is als een ambitie die ik deel met de feministische theoretici en genderonderzoekers wiens werk ik bespreek. Ik kijk dus niet pas naar het nieuw feministisch materialisme als het zich al volledig heeft uitgekristalliseerd, maar probeer aan te sluiten bij de ontwikkeling ervan. Dit onthult een specifieke epistemologische methodologie, die aansluit bij Baukje Prins' beschrijving van Donna Haraway's epistemologie van de gesitueerde kennis. Prins beschreef in haar proefschrift *The standpoint in question: situated knowledges and the Dutch minorities discourse* (1997) dat alle kennis volgens Haraway niet alleen gesitueerd is (beschrijvende laag) en zou moeten zijn (normatieve laag). Zij liet zien dat Haraway ook ruimte

biedt aan een visionaire laag in de feministische epistemologie: voor bepaalde vraagstukken zouden wij op zoek moeten gaan naar de meest veelbelovende positioneringen (Prins, 1997, p. 104).²

Dit utopische aspect neem ik over in mijn werk: in de 21ste eeuw zijn voordelige feministische kennistheoretische positioneringen *inclusief* van aard. Dat wil zeggen dat noch de woorden verkozen worden boven de dingen noch de cultuur (gender) boven de natuur (seks). Het wil echter ook zeggen dat feministische benaderingen die de woorden of de cultuur prefereren niet resoluut worden afgewezen. Nieuw feministisch materialisme is gebaseerd op een inclusief generatiestandpunt, waarin generaties feministen zich non-dualistisch tot elkaar verhouden. Zoals gezegd zal ik in dit artikel uiteenzetten waarom dit als voordelig voor Genderstudies moet worden gezien.

In het laatste deel van het artikel werk ik – kort – een voorbeeld uit. Ik zal uitleggen hoe het nieuwe feministische materialisme zich richt op ‘seksuele differentie’ in plaats van ‘seks’ of ‘gender’. Het idee is dat seks en gender zich dualistisch tot elkaar (zijn gaan) verhouden, waardoor seksuele differentie als een materieel-semiotisch en natuur-cultureel begrip van de plank wordt gehaald.

Hardings classificatie van de feministische epistemologie

Sandra Hardings *The science question in feminism* (1986) is het standaardwerk van de feministische epistemologie. In het werk van Harding bestaat ‘feministische epistemologie’ uit een serie epistemologieën die elkaar opeenvolgend ontkennen en waarin een vooruitgangsnarratief kan worden onderscheiden: het ‘feministisch empirisme’

als rudimentaire epistemologie, het ‘feministisch standpuntdenken’ als middenpositie en het ‘feministisch postmodernisme’ als apotheose. De dualistische vertelstructuur die deze classificatie kenmerkt, is ook te vinden in de veronderstelde verhouding tussen generaties van (academische) feministen die in het vakgebied Vrouwen- en Genderstudies gemeengoed is. Vaak wordt er namelijk van een rivaliteit tussen de generaties uitgegaan en wordt gesteld dat de jongere generatie de oudere generatie het zwijgen op wil leggen en het bij het juiste eind heeft (Henry, 2004). Het is nog maar de vraag of deze dualistische structuren wel recht doen aan ontwikkelingen in de 21ste-eeuwse feministische theorie. Zijn er inmiddels *nieuwe* feministische epistemologieën te vinden in Vrouwen- en Genderstudies? En als dat zo is: *op welke manier* zijn deze epistemologieën dan nieuw?

Hoewel Harding (1986, p. 26-27) toegeeft dat de kenposities elkaar mogelijk overlappen, kan haar beroemde classificatie als volgt worden samengevat. Het feministisch empirisme is de positivistische epistemologie volgens welke feministen geen nieuwe manieren van kennen ontwikkelen, maar de welbekende, objectivistische manieren van kennen beter, want stringenter volgen. Genderonderzoekers zijn dus de braafste meisjes uit de klas. Waar het feministisch empirisme haar pijlen slechts richt op *slechte* voorbeelden van kennisproductie, richt het feministisch standpuntdenken haar pijlen op *alle* wetenschap. Het feministisch standpuntdenken is gebaseerd op nieuwe (vrouwelijke of feministische) manieren van kennen, terwijl feministisch empiristen nieuwe vragen stellen die ze met welbekende wetenschappelijke methoden beantwoorden. Feministische standpuntdenkers hebben daarentegen nieuwe manieren van kennen ontwikkeld, zoals

interviewtechnieken die de interviewer en de geïnterviewde op gelijke voet plaatsen of de literatuurwetenschappelijke methode van de 'resisting reader' (zie het artikel van Gerrie Strik in dit themanummer). Zij gaan er dus vanuit dat het objectivistische model van wetenschapsbeoefening aan de kant moet worden gezet, wil feministische kennis geproduceerd kunnen worden. Het kennende subject krijgt een gezicht en er is geen vanzelfsprekende hiërarchie meer tussen (alwetende) onderzoeker en (geobjectiveerd en onderdrukt) onderzoeksobject.

Het feministisch postmodernisme ontkennt op haar beurt het bestaan van één vrouwelijke of één feministische manier van kennen en is gebaseerd op een waai-er aan vrouwelijke of feministische standpunten. Volgens deze epistemologie zullen zwarte en lesbische wetenschapsters bijvoorbeeld anders te werk gaan dan hun witte of heteroseksuele collega's, omdat zij anders gepositioneerd zijn in de patriarchale maatschappij. Zo zullen zwarte en lesbische wetenschapsters een andere relatie opbouwen met geïnterviewden en zich verzetten tegen andere boodschappen uit romans of films. Bovendien ontkennt deze epistemologie het belang van het buitentalige. Of denkers zoals Ferdinand de Saussure of Jacques Derrida het gezegd hebben of niet, tekst is een arbitrair, maar sturend systeem en er is niets buiten tekst (Kirby, 1997).

Door de verhoudingen tussen het feministisch empirisme en het feministisch standpuntdenken en die tussen de standpunttheorie en het feministisch postmodernisme voor te stellen als oppositioneel, schetst Harding een serie van opeenvolgende ontkenningen. Het gevolg hiervan is dat de eventuele overeenkomsten tussen de verschillende feministische epistemologie-

en lange tijd nauwelijks zijn geconceptualiseerd. De problematische aspecten van het feministisch empirisme en het feministisch standpuntdenken, namelijk hun respectievelijke universaliserende neigingen, worden door het feministisch postmodernisme zagezegd opgelost door te focussen op diversiteit *in plaats van* gelijkheid (tussen wetenschappers) enerzijds en verschil (tussen mannelijke en vrouwelijke wetenschappers) anderzijds. Door deze dualistische vertelstructuur verdwijnt de feministische politiek die de verschillende epistemologische categorieën en de generaties feministen verbindt uit het zicht. We hebben het ineens over *elkaar uitsluitende* feministische kenposities in plaats van over *feministische* manieren van kennen. Overigens zij opgemerkt dat 'generaties' hier niet per se leeftijdsgebonden categorieën zijn. De vrouwen die actief waren in de tweede feministische golf hebben immers ook Vrouwen- en Genderstudies opgezet en zijn nog steeds actief betrokken bij (vernieuwing van) ons vakgebied. Het gaat mij voornamelijk om de epistemologische posities die zij innemen en om het vooruitgangdenken dat als een rode draad door deze posities loopt.

Naast de bovenstaande dualismen ziet Harding het vakgebied van de feministische epistemologie als binair tegengesteld aan dat van de 'epistemologie' of 'filosofie'. Het is opvallend dat met Hardings positionering van de feministische epistemologie een 'echte' epistemologie en filosofie in leven worden geroepen, waarvan de feministische epistemologie dan afwijkt. Harding herbevestigt de 'master narratives' van de drie feministisch epistemologische categorieën, voornamelijk door ze onaangetast te laten, en ze herbekrachtigt de oedipale structuren die het fundament vormen van patriarchale samenlevingen, door de fe-

ministische epistemologieën als onderling concurrerend te omschrijven. De feministische theorie kent een lange en rijke traditie van kritiek op het oedipale verhaal, waarin vrouwen door de handen van mannen gaan en er geen onderlinge banden mogelijk zijn. Feministen hebben altijd bondgenootschappen tussen vrouwen willen smeden om het patriarchaat om te buigen (Rubin, 1975; Rich, 1976). Hardings werk bevestigt echter het belang van positivisme, hegeliaanse Meester-Slaafdialectiek en postmodern scepticisme en linguïsticisme door de feministische epistemologieën op één van deze uitgangspunten te stoelen. De zo ontstane feministisch epistemologische categorieën delen vervolgens eigenschappen met hun respectievelijke 'master narrative' in plaats van met elkaar. De vraag is of dit het feminisme van de feministische epistemologie en van genderonderzoek niet laat verdwijnen (zie ook Hemmings, 2005).

Natuurlijk presenteerde Harding haar classificatie als een ideaaltype en zei ze herhaaldelijk dat de ordening niet moet worden gezien als 'waar' in de zin van de buitenwereld reflecterend (Harding, 2004). Zelfs dan, echter, kunnen we er niet onderuit dat haar ordening een constitutief effect heeft gehad. Vrouwen- en Genderstudies zijn gaan functioneren *volgens* de classificatie. Ondanks dit constitutieve effect is Hardings classificatie toch telkens opnieuw bezien en aangepast. In dit kader is Haraway's werk van speciaal belang, zoals Prins ook al opmerkte. In het veelgeciteerde artikel 'Situated knowledges: *The science question in feminism and the privilege of partial perspective*' (1988) karakteriseert Haraway de stand van zaken in de feministische epistemologie, beschreven door Harding, als een bevestiging van zowel universalisme als relativisme en als een situatie die verlamdend werkt bin-

nen Vrouwen- en Genderstudies. Haraway beargumenteert dat de feministische epistemologie in een verlamdende val zit, omdat het niet werkelijk in staat is om een *andere* objectiviteit te formuleren, een objectiviteit, namelijk, die werkelijk verschilt van welbekend universalisme (feministisch empirisme en feministisch standpuntdenken) en welbekend relativisme (feministisch postmodernisme).

Universalisme (de veronderstelling om vanuit het niets alles te kunnen overzien) en relativisme (de veronderstelling om vanuit een specifieke locatie alleen iets specifiek te kunnen zien) hebben dezelfde consequenties: van een (collectieve) feministische uitspraak kan uiteindelijk geen sprake meer zijn. Feministen doen *of* mee met de jongens *of* kunnen het onderling niet eens worden. Gesitueerde kennis was Haraway's uitweg: 'Only partial perspective promises objective vision' (Haraway, 1988, p. 583). Hiermee wilde Haraway zeggen dat onze verschillende gesitueerdheid niet tot relativisme hoeft te leiden, omdat we haar productief kunnen maken. Dit kan door te onderzoeken welke posities voordelig zijn voor welke vragen, door te erkennen dat posities instabiel zijn (Haraway, 1988, p. 585) en dat 'partial' zowel partieel als partijdig betekent (Prins, 1994, p. 59). Recente publicaties uit Vrouwen- en Genderstudies laten zien dat feministische theoretici en genderonderzoekers van nu Hardings driedeling en de daaraan verbonden problemen kwalitatief doorbreken op een manier die schatplichtig is aan de kritiek van Haraway. Ik heb het over het werk van bijvoorbeeld Sara Ahmed, Karen Barad en Claire Colebrook.

Nieuwe feministische epistemologieën

Ondanks haar grote populariteit en structurerende werking wordt Hardings *gehele* classificatie van de feministische epistemologie tegenwoordig kritisch onder de loep genomen door feministische epistemologen en genderonderzoekers. De classificatie wordt, in de woorden van Braidotti, vervangen door ‘creative alternatives and [...] the invention of new approaches and theoretical tools’ (Braidotti, 2003, p. 211). Deze recente ontwikkelingen impliceren een non-dualistische feministische epistemologie. Deze is vooral te vinden in reflecties en onderzoek van nieuw feministisch materialisten. Dit non-dualisme is op twee manieren te theoretiseren. Ten eerste komt het voort uit een *andere* generationaliteit en, daarmee, uit een *andere* verhouding tot de zogeheten filosofische of epistemologische mainstream. De relatie die nieuw materialistische feministen suggereren tussen hedendaagse feministische theorie en het werk van hun voormoeders en –vaders verschilt dus kwalitatief van die van Harding. Door een inclusieve generationele politiek is er ruimte voor overeenkomsten tussen generaties feministen en kan het ‘nieuw’ van het nieuw materialistische feminisme niet als progressieve notie gezien worden.

Veeleer ‘herschrijven’ nieuw materialistische feministen het werk van hun voormoeders op lyotardiaanse wijze. Jean-François Lyotard legde in zijn beroemde artikel ‘Rewriting modernity’ ([1988] 1991) de vinger op de zere plek van de classificatiestrategie. Hij stelde dat zo’n strategie suggereert dat er tussen opeenvolgende, oppositionele klassen geen overeenkomst

te vinden is, terwijl klasse y in feite het excess vormt van klasse x en klasse y dus al in klasse x vervat zit. Met andere woorden: daar waar de schoen van het feministische empirisme wringt, is het feministische standpuntdenken al waarneembaar, en daar waar het feministische standpuntdenken uit de bocht vliegt, bevindt zich de kiem van het feministische postmodernisme. We kunnen de overeenkomsten tussen de feministische epistemologische scholen van Harding die Haraway overtuigend aanwees dus als een lyotardiaanse analyse lezen. Haraway liet zien dat schijnbaar oppositionele scholen hetzelfde (verlammende) effect hebben. Door te laten zien dat dit een effect is van de door Harding gekozen strategie hebben we iets in handen om de feministische epistemologie uit haar impasse te halen. We moeten weg van de classificatie en op zoek naar een nieuwe manier van denken van (relaties tussen) feministische kenposities. Hiermee ontkomen we bovendien aan de concurrentiestrijd binnen de feministische epistemologie. Niet het verschil tussen de scholen, maar hun gemeenschappelijke zoektocht naar *feministische* manieren van kennen komt weer in het vizier. Eindelijk komt Haraway’s gedroomde feministische objectiviteit binnen handbereik.

Een tweede vorm van non-dualisme betreft het eerder genoemde materieel-semiotische en natuur-culturele. Verschillende feministische theoretici en genderonderzoekers bekijken tegenwoordig materialiteit (ogenschijnlijk enkel verbonden met het feministisch empirisme en het feministisch standpuntdenken) en taal (ogenschijnlijk enkel verbonden met het feministisch postmodernisme), alsmede natuur en cultuur in hun onderlinge samenspel. Het feministisch empirisme ging er van uit dat materie en natuur kunnen worden

beheerst door wetenschappers. Het feministische standpuntdenken ging er vanuit dat economische en sekseverhoudingen (van onderop) het denken volledig structureren. Het feministische postmodernisme beriep zich op de gegenderde talige gestructureerdheid van al het zijnde. Nieuw feministisch materialisme wil onderzoeken hoe 'wat is' een samenspel is van materie (concrete lichamen, maar ook het institutionele) en taal (zogenaamde identiteiten), alsmede van natuur (seks) en cultuur (gender). Hiermee worden de drie welbekende feministische epistemologieën niet van een vierde en betere nieuwkomer voorzien, maar worden zij doorkruist. Nieuw feministische materialisten laten zien dat *alle* categorieën van Harding een kloof tussen de woorden en de dingen en het culturele en het natuurlijke veronderstellen, ook al proberen zij deze gedeelde kloof te dichten volgens een tegengestelde methodologie. Het feministisch empirisme legt immers het primaat bij de dingen en het natuurlijke, terwijl het feministisch postmodernisme vanuit de woorden en de cultuur begint en het feministisch standpuntdenken een middenpositie inhoudt die desalniettemin aan de opposities woordding en natuur-cultuur vasthoudt.

Uit het onderstaande fragment uit *Strange encounters: embodied others in post-coloniality* (2000) van Ahmed blijkt dat haar werk niet te vangen is in één van de categorieën uit Hardings driedeling:

[...] we need to consider how the stranger is an effect of processes of inclusion and exclusion, or incorporation and expulsion, that constitute the boundaries of bodies and communities, including communities of living (dwelling and travel), as well as epistemic communities. I describe such processes in terms

of encounters in order to show how they are determined, but not fully determined. The term encounter suggests a meeting, but a meeting which involves surprise and conflict. [...] Identity itself is constituted in the 'more than one' of the encounter: the designation of an 'I' or 'we' requires an encounter with others. These others cannot be simply relegated to the outside: given that the subject comes into existence as an entity only through encounters with others, then the subject's existence cannot be separated from the others who are encountered. As such, the encounter itself is ontologically prior to the question of ontology (the question of the being who encounters). [...] A thesis on the priority of encounters over identity suggests that it is only through meeting with another that the identity of a given person *comes to be inhabited as living*. [...] we must pose the question of historicity, which is forgotten by the very designation of 'the encounter' as such (Ahmed, 2000, p. 6-9, nadruk in origineel).

Ten eerste is dit fragment niet standpunttheoretisch. Ahmed erkent dat concrete personen tot op zekere hoogte worden bepaald door hun materiële kenmerken (bijvoorbeeld seks en huidskleur) en herkomstgeschiedenis (bijvoorbeeld klasse), maar legt methodologische nadruk op 'de ontmoeting' waarin of waardoor identiteiten materialiseren. Het is dus niet zo dat een identiteit gevormd *is* in biologische of sociale verhoudingen, omdat we niet beginnen bij lichamelijke feiten of de verschillende posities die mensen innemen in arbeidsprocessen en maatschappij, maar bij het proces *zelf*. Zij redeneert het lichaam en bijvoorbeeld de economie niet weg, maar benadrukt, net als Haraway, dat posities

instabiel zijn en telkens weer opnieuw *tot stand komen*.

Ten tweede is een feministisch postmodernisme ook nauwelijks aan te wijzen. Waar zijn de samengestelde identiteiten die geprivilegieerd worden als beginpunt voor onderzoek om onder de universele standpunten van de feministische standpuntepistemologie uit te komen? De ontologische prioriteit die aan de ontmoeting wordt toegekend suggereert een *aanpak die bij de relatie begint in plaats van bij de relata* (zie ook Barad, 2003, p. 815). Er is dus geen sprake van twee gedetermineerde personen die elkaar ontmoeten, maar er is *een ontmoeting* waarin personen en hun kenmerken gevormd worden. Volgens het feministisch standpuntdenken zijn deze personen materieel bepaald (een Zelf ontmoet een Ander) en volgens het feministisch postmodernisme zijn ze linguïstisch bepaald (een Zwarte Vrouw ontmoet een Blanke Man), maar hoewel *materialiteit en taal wel degelijk een rol spelen in de ontmoeting* bepalen ze in het werk van Ahmed de ontmoeting niet vooraf. We kunnen de uitkomst van een ontmoeting (bijvoorbeeld de machtsbalans) niet voorspellen. De aandacht voor historiciteit (hoe problematisch, want progressief die term ook moge zijn) suggereert wel dat bepaalde tekens aan bepaalde lichamen vastgekleefd zijn geraakt en in de ontmoeting een rol spelen (zie ook Ahmed, 2004, p. 92). Een persoon is dus materie en teken. Het lichaam spreekt in een samenspel met tekens. En het is niet langer duidelijk waar de woorden respectievelijk de dingen van zich doen spreken, omdat er intra-actie tussen beide plaatsvindt. Er is geen vooraf gegeven ontologie, omdat we telkens kijken wat voor ontologische ordening gevormd wordt. Omdat de wereld van de zijnden niet vooraf gegeven of verondersteld kan

worden, kunnen we Ahmed ook geen feministisch empirist noemen. De onderzoeker beheerst de wereld niet, maar laat zich erdoor verrassen.

Ahmed oppert zo een nieuw pad voor feministisch onderzoek. We zijn niet langer begrensde ge(de)privilegieerde 'Zelven' of 'Anderen' – een blanke mannelijke politieagent in een machtige positie ontmoet een machteloos meisje met een donkere huidskleur in, in Ahmeds geval, Adelaide. In dit dualistische gebaar van de feministische standpunttheorie of het feministische postmodernisme wordt een biologische bepaaldheid paradoxaal genoeg bevestigd, want onaangetast gelaten, en niet overstegen. Het nieuw feministische materialisme is op zoek naar een uitweg uit deze impasse.

Hoe kunnen we de feministische epistemologie begrijpen van dit nieuwe soort onderzoek zoals onder anderen Ahmed dat voorstelt? Zoals we hierboven zagen, stelt Ahmed dat onderzoek zich moet richten op de ontmoeting, omdat deze zelfs ten opzichte van de vraag van de ontologie (de vraag naar het zijnde) prioriteit heeft. Hiermee presenteert ze een epistemologie die ontmoetingen privilegieert in plaats van gedetermineerde lichamen of identiteiten. Het feministisch standpuntdenken is gebaseerd op de materieel gedefinieerde identiteit 'vrouw' en het feministisch postmodernisme op de talig gegeven identiteit 'vrouwen'. Nieuw feministisch materialisme wendt zich af van beide kenposities door te laten zien dat ze gedeelde assumpties hebben (al dan niet meervoudige identiteiten die gereflecteerd zouden moeten worden in feministisch onderzoek). Colebrook schreef al dat 'one must recognize oneself as this or that gendered identity in order to take part in what Butler refers to as the heterosexual matrix' (Colebrook, 2004, p. 292-293).

Claire Colebrook Foto: Quirijn Backx

Dit betekent allereerst dat voor de conceptualisering van het onderzoek van bijvoorbeeld Ahmed een antwoord gevonden moet worden op wat Barad 'representationalisme' noemt (Barad, 2007). Dit representationalisme – het idee dat woorden een reflectie zijn van de werkelijkheid of een structuur hebben die alleen interne, arbitraire maar sturende verwijzingen mogelijk maakt – vormt de basis van het fe-

ministisch standpuntdenken en van het feministische postmodernisme. Beide feministische epistemologieën maken het moeilijk verrassende uitkomsten van ontmoetingen te vatten, omdat de parameters van ontmoetingen als vaststaand worden gezien. Zo plaatst de onderzoeker zich als alwetende verteller *buiten* het onderzochte. Dit neigt naar feministisch empirisme, wat opnieuw laat zien dat de drie kenpo-

sities van Harding overlappen. Bovendien definieert Barad het representationalisme vooral op basis van het subject-object onderscheid. Dit onderscheid *niet* maken betreft:

[...] moving away from the familiar habits and seductions of representationalism (reflecting on the world from outside) to a way of understanding the world from within and as part of it (Barad, 2007, p. 88).

Door je als onderzoeker *te midden van* de ontmoeting (Ahmed) op te stellen, ontcom je aan de autoritaire geste van het representationalisme.

We kunnen volgens Ahmed, Barad en Colebrook dus niet langer aannemen dat identiteiten materieel of linguïstisch bepaald zijn. Identiteiten *materialiseren* in ontmoetingen en dus ook in *academische* ontmoetingen (dat wil zeggen: in wetenschappelijk onderzoek). We kunnen niet langer uitgaan van hiërarchieën zoals de Meester-Slaafdialektiek die de basis vormt van het feministische standpuntdenken of van hiërarchieën tussen woord en ding en tussen cultuur en natuur (de basis van elke representationalistische theorie). We moeten ons onderdompelen in concrete ontmoetingen, waardoor ons onderzoek meer belichaamd en minder een exercitie van representatie of onderwerping wordt. Hierdoor wordt genderonderzoek à la Ahmed, Barad en Colebrook *nieuw* materialistisch genoemd. We beginnen vanuit een lichamelijke positie, maar (ondanks het feit dat lichaam en taal hun respectievelijke rol spelen in elke ontmoeting) we nemen niet aan dat onze lichamen als feministisch onderzoekers materieel bepaald of linguïstisch overgecodeerd zijn. Nieuw materialistisch onderzoek is dus nieuw in de lyotardiaanse

zin van het woord: het baseert zich op het exces in de feministische epistemologie van Harding. Geen van Hardings feministische epistemologieën maakt het mogelijk instabiele kenposities te denken of kent de mogelijkheid van partijdigheid toe aan de 'onderdrukte'.³ Dit lyotardiaanse punt zal ik hieronder nader toelichten. Ik ga eerst in op generationaliteit en daarna op seksuele differentie.

Generationale *differentie* in plaats van dualisme

Willen nieuw feministisch materialisten niet opnieuw in de valkuilen van Hardings classificatiestrategie trappen, dan moeten zij allereerst de kwalificatie 'nieuw' bedenken om er zo *niet* door verleid te worden. Verleiding door het nieuwe volgens een lineaire notie van tijd (Grosz, 2005) heeft gemakkelijk een dualistisch gebaar tot gevolg. Het nieuwe is dan een problematische omverwerping van het oude. In het werk van Harding heeft dit tot een problematische oedipalisatie geleid, dat wil zeggen tot een voortzetting van de feministische epistemologie als berustend op 'master narratives'. Hoe ziet een non-dualistisch alternatief voor de feministische epistemologie er uit?

Kirsten Campbell introduceerde in haar monografie *Jacques Lacan and feminist epistemology* (2004) de term 'derde-golf feministische epistemologie'. Men zou kunnen stellen dat het werk van Harding een 'tweede-golf feministische epistemologie' is. Deze epistemologie was revisionistisch van aard, omdat ze androcentrische epistemologieën genderde, maar tegelijkertijd op zichzelf liet staan. Een derde-golf feministische epistemologie daarentegen werkt *met een feministische canon*. Al lijkt het alsof hier een nieuw dualisme wordt geïntrodu-

ceerd (tweede- versus derde-golf feministische epistemologie), het is van belang op te merken dat derde-golf feministische epistemologie een affirmatie van tweede-golf feministische epistemologie (want van de feministische canon) inhoudt. *Dit* is haar generatiepolitiek. Een inclusieve feministische generatiepolitiek verhoudt zich expliciet en affirmatief tot haar voormoeders en doorbreekt zo de oedipale structuren die dualistisch (want een systeem van opeenvolgende ontkenningen) zijn.

Isolatie van eerste-generatie feministische academici in het vakgebied Vrouwen- en Genderstudies heeft originele feministische theorieën opgeleverd.⁴ Ongelukkigwijls heeft de classificerende methodologie van de tweede-golf feministische epistemologie veel van de mogelijkheden die in academisch feminisme besloten liggen onmogelijk gemaakt. In dit opzicht berust derde-golf feministische epistemologie op het belangrijke tweede-golf feministische inzicht van onder anderen Gayle Rubin en Adrienne Rich dat vrouwen oedipalisatie kunnen doorbreken door zich tot elkaar te gaan verhouden in plaats van tot hun vaders, leraren en andere Meesters of tot een Moeder. Tweede-golf feministische epistemologie, gestructureerd volgens het oedipale plot, plaatst vrouwen in concurrerende hokjes en deze geste moet worden doorbroken wil feministische (academische) politiek daadwerkelijk vruchtbaar zijn.

De derde-golf feministische epistemologie die tegenwoordig wordt ontwikkeld door een nieuwe generatie feministische theoretici en genderonderzoekers overstijgt dualisme en maakt een manier van theoretiseren mogelijk die non-dualistisch is in haar generatiepolitiek en non-representationalistisch in de wijze waarop epistemologie bedreven wordt en gender-

onderzoek wordt gedaan. Door de dualistische principes van Harding kwalitatief te doorbreken en niet van een afstandje te bekritisieren wordt een nieuw feministisch epistemologisch domein geopend dat bestudeerd kan worden om haar eigenschappen in kaart te brengen en dat ingezet kan worden om haar ambitie waar te maken. Derde-golf feministische epistemologie laat de academische *kritische* praktijk achter zich en omarmt affirmatie.

Het werk van Elizabeth Grosz laat zien hoe dit werkt. Affirmatief lezen werkt vanuit 'a mode of assenting to rather than dissenting from those "primary" texts' (Grosz, 2005, p. 3). Grosz legt uit dat het kritisch verwerken van een tekst, hetgeen een fundamentele (generationele) manier van afstand nemen is, werkt 'as a form of dismissal of texts, rather than as an analysis of the embeddedness of critique in that which it criticizes' (*ibidem*). Een affirmatieve manier van lezen laat een tekst niet onaangeraakt en vereist dat de lezer (subject) zich actief verhoudt tot de transformatie van de tekst (object). Met andere woorden, affirmatief omgaan met bijvoorbeeld epistemologische teksten betekent niet dat de teksten enkel en alleen gevierd moeten worden. Op deze manier wordt de feministische praktijk om niet 'habituated to a single philosophical perspective' (Olkowski, 2000, p. 3) te raken teniet gedaan.

Eén van de manieren waarop we deze doorbreking van dualisme kunnen specificeren, ook omdat we ons niet langer concentreren op het louter tekstuele, is diffractie. Het idee van diffractie verheldert Grosz's affirmatieve strategie en helpt om te begrijpen hoe derde-golf feministische epistemologie werkt volgens een cartografische in plaats van een classificerende methodologie. Volgens Braidotti is cartografie:

a theoretically-based and politically-informed reading of the present. A cartographical approach fulfils the function of providing both exegetical tools and creative theoretical alternatives. [...] [It] requires that we think of power-relations simultaneously as the most 'external', collective, social phenomenon and also as the most intimate or 'internal' one (Braidotti, 2002, p. 2, 6)

DiffRACTIE laat zien hoe cartografieën (afirmatieve groeperingen van denk(st)ers) worden opgesteld. Epistemologieën worden niet langer geïsoleerd als tijdsgebonden of als (dualistisch georganiseerde) gesloten gehelen die wel of niet een correct beeld van de wereld schetsen. Een kritische houding vereist dat woorden macht bezitten over andere woorden of over dingen en lichamen. DiffRACTIE echter doorbreekt dit beperkende en dualistische linguïsticisme. DiffRACTIE maakt het mogelijk om lineaire en vaststaande causaliteiten te onderbreken en om 'more promising interference patterns' (Haraway, 1997, p. 16) te creëren niet alleen tussen woorden en dingen (waardoor *zowel* woorden *als* dingen en lichamen een actieve rol gaan spelen in processen van betekenisgeving zoals Ahmed's ontmoeting), maar ook tussen theoretische scholen (waardoor afstand genomen wordt van dualistisch gerelateerde scholen die elkaar enkel herbevestigen door elkaar te ontkennen en waardoor kennisproductie gezien kan worden als wetenschappers die elkaar ontmoeten). Barad legt dit methodologisch als volgt uit: diffRACTIE is allereerst een leesstrategie die de dualistische relatie tussen epistemologieën doorbreekt. Een diffRACTIE strategie betekent 'reading important insights [...] through one another' (Barad, 2003, p. 811) om zo deze

inzichten en de concepten daarin opnieuw uit te vinden.

Representationalisme is het structurende principe van de schijnbaar tegengestelde feministische epistemologieën van de tweede golf, en de diffractieve methode maakt het mogelijk om cartografische verbindingen te leggen tussen deze epistemologieën om zo de structuur van opeenvolgende ontkenningen alsmede het representationalisme zelf te doorbreken. Tegelijkertijd biedt diffRACTIE ons de mogelijkheid om expliciete verbindingen te leggen tussen epistemologieën of denkers die alleen *schijnbaar* dezelfde doelen hebben. DiffRACTIE is dus een strategie waarmee nieuwe concepten, onderzoekstradities of filosofieën tot stand kunnen komen. Eén van de manieren waarop deze nieuwe concepten functioneren is dat ze het mogelijk maken om representationalisme, of taal als noodzakelijk beginpunt van genderonderzoek, te doorbreken. Feministische epistemologie is in de derde golf niet langer een poging om betere woorden te vinden om onze onderzoeksonderwerpen mee te beschrijven (denk hier aan de pogingen tot pluralisatie van het onderzoekssubject binnen het feministisch postmodernisme). Woorden zijn materieel-semiotische *agents*, net zoals dingen en onderzoekers. Door ons te beperken tot het vinden van betere woorden blijft het verleidelijk om deze nieuwe woorden tegen de oude af te zetten, terwijl genderonderzoekers zoals Ahmed vragen stellen als: *hoe* verhouden wereld/lichamen/objecten en woord/identiteiten/subjecten zich tot elkaar? Hoe is er altijd al een ontologie ingebed in elke epistemologie?

Sekse, gender, seksuele differentie

Een voorbeeld van nieuw feministisch materialisme is de hernieuwde aandacht voor seksuele differentie in plaats van sekse of gender. Zonder hier al te diep op in te gaan (want dat zou een nieuw artikel behelzen) kan de aandacht voor seksuele differentie verhelderen wat het nieuwe feministische materialisme in concrete zin oplevert voor genderonderzoek. Ik verwees in het bovenstaande al even naar Colebrook (2004) die kritisch is ten opzichte van het feministische postmodernisme van Butler. Geformuleerd in de termen van Ahmed stelt Colebrook dat Butler niet uitgaat van de ontmoeting, maar van een heteroseksuele matrix die het subject en het object van onderzoek moet *herkennen* om erin mee te gaan. Colebrook wijst het bestaan van een heteroseksisme niet af, maar zij stelt dat deze veronderstelling van herkenning feministisch onderzoek geen goed doet. Door de gegenderde identiteit voorop te stellen, worden bepaalde fundamentele vragen niet langer gesteld (wat *is* identiteit? Wat *is* de heteroseksuele matrix?) maar als bekend verondersteld. Colebrook vindt het interessant om heel precies na te gaan *hoe* in- en uitsluiting plaatsvindt en *hoe* er mogelijkheden voor verandering zijn. Gendertheoretici als Butler sluiten zich volgens Colebrook voor dergelijke onderzoeken af, omdat zij vooraf hebben vastgesteld wat identiteiten zijn en hoe de heteroseksuele matrix werkt. Deze vaststellingen zijn volgens Colebrook representationalistisch van aard: er wordt verondersteld dat we *weten* dat het talige en het culturele het primaat heeft en dat lichamen en natuur er dus ondergeschikt aan zijn. Colebrook wil onderzoeken wat het loslaten van deze veronderstellingen mogelijk kan opleveren.

Colebrook begint haar onderzoek dus niet bij het sekse-genderonderscheid, maar begint ermee om seksuele differentie te conceptualiseren. Deze term uit het Franse feminisme van de jaren zeventig en tachtig is in onbruik geraakt, omdat ze essentialistisch zou zijn en zich dus zou ophouden aan de kant van biologisch gedetermineerde sekse. Colebrook doorbreekt het dualisme tussen biologisch determinisme en sociaal constructivisme (wat een linguïstische is) door seksuele differentie niet aan de kant van sekse/dingen/natuur te plaatsen, maar juist te conceptualiseren als een materieel-semiotische en natuur-culturele categorie. Dit heeft volgens Colebrook onmiddellijk een voordeel: we kunnen weer ontologische vragen stellen en daarmee de feministisch epistemologische impasse die Haraway al signaleerde aan de kaak stellen. De uitkomsten van het onderzoek zelf zijn nog *in the making*. Met dit artikel hoop ik te hebben laten zien wat de inclusieve epistemologische veronderstellingen, op generatieel en conceptueel vlak, ervan zijn.

Noten

- 1 Dit artikel is gebaseerd op het proefschrift *Third wave materialism: new feminist epistemologies and the generation of European women's studies* dat ik in juni 2008 aan de Universiteit Utrecht verdedigde. Bovendien is het artikel een bewerking van de lezing 'New feminist materialism: on second- and third-wave feminist epistemology' die ik uitsprak tijdens het derde jaarlijkse congres van het Landelijk Netwerk Vrouwenstudies Filosofie. Dit congres was getiteld 'New feminist materialism' en vond plaats op 19 maart 2010 aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Ik bedank Annemie Halsema van het Netwerk voor het organiseren van de conferentie. Ook bedank ik Rick Dolphijn, Veronica Vasterling, Eliza Steinbock en de twee referenten van het *Tijdschrift voor Genderstudies* voor hun commentaar op mijn werk.
- 2 Een goed voorbeeld is het produceren van kennis over wat er gebeurt in laboratoria. In *Modest_witness@second_millennium. FemaleMan@_meets_OncoMouse*: *feminism and technoscience* (1997) plaatst Haraway zich op het standpunt van de genetisch gemodificeerde laboratoriummuis om een antwoord op haar vraag naar laboratoriapraktijken te krijgen.
- 3 Mieke Verloo maakte dit laatste punt in haar oratie over intersectioneel onderzoek (Verloo, 2009).
- 4 Hetzelfde is gebeurd met feministen die werken met mannelijke denkers die niet geanoniseerd zijn geraakt. Vanwege ruimtegebrek kan ik er in dit artikel niet op ingaan.

Literatuur

- Ahmed, S. (2000). *Strange encounters: embodied others in post-coloniality*. London: Routledge.
- Ahmed, S. (2004). *The cultural politics of emotion*. New York: Routledge.
- Ahmed, S. (2008). Imaginary prohibitions: some preliminary remarks on the founding gestures of the 'new materialism'. *European Journal of Women's Studies*, 15(1), 23-39.
- Alaimo, S. & S. Hekman (2008). Introduction: emerging models of materiality in feminist theory. In S. Alaimo & S. Hekman (Eds.), *Material feminisms* (p. 1-19). Bloomington: Indiana University Press.
- Barad, K. (2003). Posthumanist performativity: toward an understanding of how matter comes to matter. *Signs*, 28(3), 801-831.
- Barad, K. (2007). *Meeting the universe halfway: quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Durham: Duke University Press.
- Braidotti, R. (2000). Teratologies. In I. Buchanan & C. Colebrook (Eds.), *Deleuze and feminist theory* (p. 156-172). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Braidotti, R. (2002). *Metamorphoses: towards a materialist theory of becoming*. Cambridge: Polity Press.
- Braidotti, R. (2003). Feminist philosophies. In M. Eagleton (Ed.), *A concise companion to feminist theory* (p. 195-214). Malden: Blackwell Publishers.
- Campbell, K. (2004). *Jacques Lacan and feminist epistemology*. London: Routledge.
- Cheah, P. (1996). Mattering. *Diacritics*, 26(1), 108-139.
- Colebrook, C. (2004). Postmodernism is a humanism: Deleuze and equivocity. *Women: A Cultural Review*, 15(3), 283-307.
- Davis, N. (2009). New materialism and feminism's anti-biologism: a response to Sara Ahmed. *European Journal of Women's Studies*, 16(1), 67-80.
- Fraser, M. (2002). What is the matter of feminist criticism? *Economy and Society*, 31(4), 606-625.
- Grosz, E. (2005). *Time travels: feminism, nature, power*. Durham: Duke University Press.
- Haraway, D. (1988). Situated knowledges: *The science question in feminism* and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575-599.
- Haraway, D. (1997). *Modest_witness@second_millennium.FemaleMan@_meets_OncoMouse*: *feminism and technoscience*. New York: Routledge.
- Haraway, D. (2004). *The companion species manifesto: dogs, people, and significant otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press.

- Harding, S. (1986). *The science question in feminism*. Milton Keynes: Open University Press.
- Harding, S. (2004). Introduction: standpoint theory as a site of political, philosophic, and scientific debate. In S. Harding (Ed.), *The feminist standpoint theory reader: intellectual and political controversies* (p. 1-15). New York: Routledge.
- Hekman, S. (2010). *The material of knowledge: feminist disclosures*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Hemmings, C. (2005). Telling feminist stories. *Feminist Theory*, 6(2), 115-139.
- Henry, A. (2004). *Not my mother's sister: generational conflict and third-wave feminism*. Bloomington: Indiana University Press.
- Kirby, V. (1997). *Telling flesh: the substance of the corporeal*. New York: Routledge.
- Liotard, J-F. ([1988] 1991). *The inhuman: reflections on time*. Vert. G. Bennington & R. Bowlby. Stanford: Stanford University Press.
- Olkowski, D. (2000). *Resistance, flight, creation: feminist enactments of French philosophy*. Ithaca: Cornell University Press.
- Prins, B. (1994). Zonder onschuld: gesitueerde kennis en ethiek. In R. Braidotti (Ed), *Poste restante: feministische berichten aan het postmoderne* (p. 56-78). Kampen: Kok Agora.
- Prins, B. (1997). 'The standpoint in question: situated knowledges and the Dutch minorities discourse.' Proefschrift, Universiteit Utrecht.
- Rahman, M. & A Witz (2003). What really matters? The elusive quality of the material in feminist thought. *Feminist Theory*, 4(3), 243-261.
- Rich, A. (1976). *Of woman born: motherhood as experience and institution*. New York: W.W. Norton.
- Rossini, M. (2006). To the dogs: companion speciesism and the new feminist materialism. *Kritikos*, 3. <http://intertheory.org/rossini> [2008, 8 april].
- Rubin, G. (1975). The traffic in women: notes on the 'political economy' of sex. In R. R. Reiter (Ed.), *Toward an anthropology of women* (p. 157-210). New York: Monthly Review Press.
- Sheridan, S. (2002). Words and things: some feminist debates on culture and materialism. *Australian Feminist Studies*, 17(37), 23-30.
- Squier, S. & M. M. Littlefield (2004). Feminist theory and/of science: feminist theory special issue. *Feminist Theory*, 5(2), 123-126.
- Van der Tuin, I. (2008). Deflationary logic: response to Sara Ahmed's 'Imaginary prohibitions: some preliminary remarks on the founding gestures of the "new materialism"'. *European Journal of Women's Studies*, 15(4), 411-416.
- Van der Tuin, I. (2009). 'Jumping generations': on second- and third-wave feminist epistemology. *Australian Feminist Studies*, 24(59), 17-31.
- Van der Tuin, I. (2010). Van verstikkend naar visionair: een feministisch epistemologische verkenning van de effecten van het golvenmodel in genderonderzoek. *Tijdschrift voor Genderstudies*, 13(2), 72-85.
- Van der Tuin, I. & R. Dolphijn (2010). The transversality of new materialism. *Women: A Cultural Review*, 21(2), 167-185.
- Verloo, M. (2009). Intersectionaliteit en interferentie: Hoe politiek en beleid ongelijkheid behouden, bestrijden en veranderen. *Tijdschrift voor Genderstudies*, 12(3), 34-46.